

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

RESEARCH ON TEMPORAL SEMANTICS AND ITS CURRENT ISSUES

Abduraxmanova Shahzoda Maxmudbek qizi

English Language Teacher Department of Western Languages and Literature Ma'mun
University of Khorezm Region

Abstract

This article analyzes the role of temporal semantics in linguistics, its theoretical foundations, and modern research directions. Temporal semantics is considered an important linguistic field that studies the expression of temporal relations through language units. The research examines the grammatical, lexical, and semantic means of expressing temporality in English and Uzbek languages. In addition, the functional features of the category of time in speech, tense forms, and context-related aspects are highlighted. The article also discusses current issues in the study of temporal semantics, including the expression of temporal meanings in translation processes, cross-linguistic differences, and the importance of cognitive approaches. The results of the study demonstrate the theoretical and practical significance of temporal semantics.

Key words

temporal semantics, temporality, time category, linguistic semantics, grammatical tense, lexical means, semantic analysis, temporal relations, discourse analysis, cognitive linguistics, comparative linguistics, functional linguistics, verb system.

TEMPORAL SEMANTIKANING TADQIQ ETILISHI VA UNING DOLZARB MASALALARI

*Xorazm viloyati Ma'mun universiteti, G'arb tillari va adabiyoti kafedrasida ingliz tili
o'qituvchisi*

Abduraxmanova Shahzoda Maxmudbek qizi

Annotatsiya

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

Mazkur maqolada temporal semantikaning tilshunoslikdagi o‘rni, uning nazariy asoslari hamda zamonaviy tadqiqot yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Temporal semantika vaqt munosabatlarining til birliklari orqali ifodalanishini o‘rganadigan muhim lingvistik yo‘nalish hisoblanadi. Tadqiqotda ingliz va o‘zbek tillarida temporallikning grammatik, leksik hamda semantik vositalar orqali ifodalanishi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, vaqt kategoriyasining nutqdagi funksional xususiyatlari, zamon shakllari va kontekst bilan bog‘liq jihatlari yoritiladi. Maqolada temporal semantikasi tadqiq etishdagi dolzarb masalalar, jumladan, tarjima jarayonida vaqt ma‘nolarining berilishi, tillararo farqlar hamda kognitiv yondashuvlarning ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Tadqiqot natijalari temporal semantikaning nazariy va amaliy jihatdan muhimligini ko‘rsatadi.

***Kalit so‘zlar:** temporal semantika, temporallik, zamon kategoriyasi, lingvistik semantika, grammatik zamon, leksik vositalar, semantik tahlil, temporal munosabatlar, diskurs tahlili, kognitiv lingvistika, qiyosiy tilshunoslik, funksional lingvistika, fe’l tizimi.*

Аннотация. В данной статье анализируются роль темпоральной семантики в языкознании, её теоретические основы и современные направления исследований. Темпоральная семантика рассматривается как важное лингвистическое направление, изучающее выражение временных отношений посредством языковых единиц. В исследовании рассматриваются грамматические, лексические и семантические средства выражения темпоральности в английском и узбекском языках. Кроме того, освещаются функциональные особенности категории времени в речи, формы времени и аспекты, связанные с контекстом. В статье также обсуждаются актуальные вопросы исследования темпоральной семантики, включая передачу временных значений в процессе перевода, межъязыковые различия и значение когнитивных подходов. Результаты

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

исследования демонстрируют теоретическую и практическую значимость темпоральной семантики.

Ключевые слова: темпоральная семантика, темпоральность, категория времени, лингвистическая семантика, грамматическое время, лексические средства, семантический анализ, временные отношения, анализ дискурса, когнитивная лингвистика, сравнительное языкознание, функциональная лингвистика, глагольная система.

KIRISH

Temporallik tilning nominativ va semantik aspektlaridamuhim o‘ringa ega bo‘lgan kategoriyadir. Shu boisdan ham tilshunoslik vaqt semantikasini turli nuqtai nazarlardan o‘rganib kelmoqda. Quyida ushbu masalalarga e‘tibor qaratamiz. L.N.Lyubinskayaning “Vaqt kategoriyasi va sistem tahlil” risolasi vaqtningobyektiv belgilari va uni sistemalilik nuqtai nazaridantadqiq etish masalalariga bag‘ishlangan. Tadqiqotchining ta’kidlashicha, vaqtning voqelanishi rang-barang bo‘lib, uning umumiy mohiyati turli tipdagi hodisalarning ichki va tashqisistemalar sifatidagi munosabatlariga bog‘liq. Shuning uchunxususiy faqlar qancha ko‘paya borgan va ularning tadqiqotlarigancha chuqurlasha borgan sari bizning vaqt haqidagi bilimimiz ham shuncha orta boradi. Fizik hodisalarda (fizikada) vaqtharakatning tezlik belgisi, o‘lchovi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘z navbatida, mikro va makroolam tashkil etuvchilari munosabatlarida tezlik vaqti o‘z ichki xususiyatlariga ega. Biologik jarayonlarda vaqtning davriyligi, takrorlanuvchanligi, jadallik va sustlik belgilari yorqin ko‘rinishga ega. Chunki tirik organizmlarning yashashxususiyatlari tashqi muhitning shunday xususiyatlari bilan uzviy bog‘liq. Ijtimoiy hodisalarda esa (masalan, tarixda)vaqtning sotsial belgilari, ya’ni ish vaqti, ishlab chiqarishning jadallashtirilishi, jamiyat a’zolarining bo‘sh vaqti kabi xususiyatlar birlamchi

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

ahamiyat kasb etadi. Ushbu ishda vaqtbilan bog‘liq “munosabat”, “hozirgi”, “o‘tgan”, “kelasi”, “tartib”, “izchillik”, yo‘nalish” kabi belgilarning fizik, biologik, sotsiologik hodisalarning ichki strukturasi va o‘zaro munosabatlaridagi o‘ziga xosliklar haqida fikr yuritiladi. L.N.Lyubinskayaning uqtirishicha, vaqt munosabat bilan, munosabat sistema bilan uzviy bog‘liq bo‘lganligi uchun temporallikning mohiyatini sistem-struktur o‘rganish usuli orqaligina samarali ochish mumkin.

Tadqiqotchi vaqtning tilda in’ikos etish masalalariga ham to‘xtalib o‘tadi. Uning fikricha, vaqtning ma’nosini ochish bu o‘tmish, hozir va kelajak hodisalarining o‘zaro munosabatini bilish demakdir. Shu munosabat bilan tilda o‘tmish, hozir, kelajakni ifodalashning kelib chiqishi, bulardan qaysisining avval paydo bo‘lganligi, zamon vositalarining shakllanishida makon lisoniy vositalarining ahamiyati, bu yo‘nalishdagi konkretlikdan abstraktlikka borish xususiyatlari haqida fikrlar bayon qilinadi¹.

A.V.Bondarko o‘zining “Grammatik kategoriya va kontekst” monografiyasida bir umumiy ma’noning turli sathlardagi ifoda tizimiga funksional-semantik kategoriya sifatida qaraydi. Uning fikricha, vaqt ma’nosini ifodalovchi leksik, morfologik va sintaktik til vositalari temporal funksional-semantik kategoriyani tashkil etadi. Tadqiqotchining ko‘rsatishicha, bu kategoriya maydon xarakteriga ega. Unda yadro va periferiya mavjud. Fe’llardagi grammatik zamon temporal funksional-semantik kategoriyaning yadrosini tashkil etadi. Buning sababi fe’lning zamon shakllari vaqt ma’nosini sof ifodalashga ixtisoslashgan, farqlovchi semantikbelgilar orqali yuqori darajada (oppozitiv) uyushgan, qo‘llanishi doimiy (majburiy) bo‘lgan yopiq sistemadir. Periferiyani esa vaqt ifodalovchi leksik birliklar, fe’l mayllari, sintaktik konstruktsiya kabilar tashkil etadi. Yadro va periferiya birliklarining o‘zlariga xos ma’nolarini, ularning bir-birlariga bo‘lgan munosabatlarini o‘rganish temporallikning mohiyatini ochishga yordam beradi.

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

O‘zbek tilining ot leksemalarida

Vaqt semantikasi

Vaqt ma’noli leksemalar muayyan lug‘aviy semantik yoki leksik-grammatik (so‘z turkumi) sistemaga “vaqt” arxisemasi asosida birlashadi. Avvalo shuni aytish kerakki, “vaqt” leksemasida semema (mustaqil qo‘llana oluvchi ma’noviy butunlik) holatida bo‘lib, unda obyektiv vaqt hodisasi tafakkur va til hamkorligida leksik semantikaga aylantirilgan. Ot leksema bo‘lgan “vaqt” leksemasining semantik mundarijasida vaqtning muhim belgshari (semalari) aks etgan. Bizningcha, “vaqt” leksemasining sememasi semalarini “narsa”, “harakat”, “davomiylik”, “o‘lchanuvchan”, “galma-gallik”, “almashinuv” kabilar tashkil etadi. Demak, “vaqt” leksemasining ma’nosini “narsa harakati davomiyligidagi ulchanuvchan galma-gal almashinuv” deb ta’riflash mumkin. Odatda vaqt semantikasining muhim belgilari sifatida bir o‘tamlilik (yo‘nalishlilik), qaytarilmaslik, cheksizlik, bir jinslilik kabilarga e’tibor beriladi. Diqqat qilinsa, bu belgilar vaqt semantikasida bevosita va bilvosita ifodalanadi. Xususan, bir jinslilik “galma-gallik” o‘tovi semasida (daqqa, soat kabi), bir ulchamlilik, cheksizlik belgilari esa “davomiylik” (uzluksizlik) semasida aks etgan.

Ot so‘z turkumidagi temporal leksemalar vaqt ma’noli ravishlar, sifatlar, olmoshlar, fe’llar, ko‘makchilar, bog‘lovchilar, yuklamalardan farqlanadi. Vaqt otlarida “payt” semasi “predmet” semasidan keyin turadi va shuning uchun ham nima? so‘rog‘iga javob bo‘ladi. Biz quyida vaqt ma’noli otlarning semantik (semik) strukturasi va leksik-semantik guruhlarini aniqlashga harakat qilamiz.

O‘zbek tili lug‘at tarkibidagi vaqt semantikali ot leksemalari

O‘zbek tili lug‘at tarkibidagi vaqt semantikali ot leksemalarni tadqiq qilganimizda mazkur leksemalar vaqt ifodalash darajalarining to‘rtta ekanligi ma’lum bo‘ldi. Bu esa “vaqt” semasining turli sememalar semik tarkibida to‘rtta o‘rinlarda kelishi bilan

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026

belgilanadi. O‘zbek tili barcha tillar kabi bevosita vaqtni, uning ko‘rinishlari va bo‘linishlarini atovchi *vaqt, alla, fursat, on, zamon, kun, tun, soat, bahor, yoz, yakshanba, yanvar* kabi ot leksemalarga va shu bilan birga vaqtga aloqador predmet, voqea-hodisalarni nomlovchi «tushlik» (tush paytida yeyiladigan taom), “xronika” (tarixiy voqealarning vaqtiiy ketma-ketlikda yozilishi), “oylik” (har oyda olinadigan ish haqi), “hamasr” (biror kimsa bilan bir asrda yashovchi) kabi ot leksemalarga ega. Bevosita vaqtni predmet sifatida nomlovchi ot leksemalarning semantik tarkibida “vaqt” semasi yetakchi semalardan bo‘lib, agar E.V.Kuznekovaning ilgari surgan semalash usuliga asoslansak, mazkur “vaqt” semasi vaqtni bevosita nomlovchi ot leksemalarda “predmet” kategorial grammatik semasidan keyingi mavqedagi leksik-grammatik semadir (58, 21-22).

XULOSA

Vaqt obyektiv olam mavjudligining shakllaridan biridir. Temporallikning harakat bilan uzviy bog‘liqligi, harakat-holat turlarida rang-barangligi, nisbiyligi, abstraktligi kabi missiy sezilmas belgilari va, umuman, vaqtning ontologik tabiati haqida qadimdan tortib hozirga qadar donishmandlar, filosoflar hamda xususiy qasharning tadqiqotchilari tomonidan har xil qarashlar va ta’limotlar ilgari surildi.

Vaqt narsa harakati davomiyligidagi o‘lchanuvchan galma-gal almashinuv deb ta’riflash mumkin.

Vaqt o‘zgaruvchanlik, bir yo‘qalishlilik, bir jinslilik, davomiylik, uzluksizlik, qaytmaslik, cheksizlik, uzluklilik, galma-gallik, harakat turlariga xoslanish, nisbiy uzayish vaqisqarish, mavhumlik, mustaqil hodisalik (substansionallik), munosabatdorlik (relyativlik), hozirlik, o‘tmishlik, kelgusilik, birvaqtlilik, ketma-ketlik, o‘rinsizlik (bemavridlik), bedudalik, cho‘zilganlik, o‘tmaslik, ertalik, kechlik, ozlik, ko‘plik, kattalik, kichiklik, himmatlilik kabi obyektiv va sub’ektiv xususiyatlarga ega. Vaqtning obyektiv va sub’ektiv xususiyatlari

**“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-2, 2026**

tafakkurning tushuncha kategoriyasi asosida tilning semantik birliklariga aylangan.

Vaqt ma’nosi tilda semantik ierarx bosqichlar va maydon ko‘lamlari bo‘ylab ifodalanishga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Абдуллажонова Ж. А. Переносное употребление временных форм глагола в современном ўзбекском языке. Автореф. дис. . . канд. филол. наук. — Ташкент, 1973. -24 с.
2. Абдуллаева Д. А. Семантик-синтактик валентлик ва ўзга гапли курилмалар. Филол. фанлари номзоди дис. . . автореф. —Самарқанд, 2002. -19 б.
3. Абдупатпоев М. Ўзбек матнида суперсинтактик бутунликлар. Филол. фанлари номзоди дис. . . автореф. —Тошкент, 1997. -22 б.
4. Абдурахмонов Г. Теория текста//Советская тюркология. 1981, №1. — С. 93-96.
5. Акрамов Ш. Ўзбек тилининг гап курилишида тулдирувчи ва қол ([WPm] валентлиги аспектида). Филол. фанлари номзоди дис. . . автореф. — Тошкент, 1997. -22 б.
6. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. -М. : Просвещение, 1966. -302 с.
7. Ардентьев Б. П. Выражение времени в русском языке. —Кишнев, 1975. - 48 с.
8. Аспекты общей и частной лингвистической теории текста. —М. : Наука, 1982. -192 с.
9. Ахтамова Х. Пайт муносабатини ифодаловчи к акчи формалар//Ўзбек тили ва адабиёти. 1988, №1 —Б. 47-51.
10. Базен Л. Концепция возраста у древних тюркских народов